

Profesor Józef Towpik

(1908–1992)

Wspomnienie z okazji 101. rocznicy urodzin

Setna rocznica urodzin jest zwykle dobrą okazją do przypomnienia życiorysu i dorobku ludzi wybitnych, których działalność naukowa, społeczna czy artystyczna pozostawiła trwałe ślady w nauce lub kulturze danego narodu. Do takich ludzi należy profesor Józef Towpik, znany polski dermatolog-wenerolog, wieloletni pracownik Kliniki Dermatologicznej i dyrektor Instytutu Wenerologii Akademii Medycznej w Warszawie w latach 1970–1979.

Józef Towpik urodził się 22 października 1908 roku w Berezie Kartuskiej na Polesiu. Po wybuchu I wojny światowej w obliczu zbliżającego się frontu rodzina wyjeżdża do Tomsku na Syberii. W latach 1915–1920 Józef Towpik początkowo chodzi do szkoły polskiej, a następnie uczy się w gimnazjum rosyjskim. W tym czasie należy do polskiej drużyny harcerskiej grupującej młodzież z licznej wówczas polskiej kolonii w Tomsku [1]. Po zajęciu tych terenów przez „czerwonych” na skutek represji rodzina Towpików przenosi się do odległej o 350 km wsi Raskaticha przy Kolczuginskiej linii kolejowej, gdzie starszy brat Józefa jest naczelnikiem stacji. W 1922 roku rodzina Towpików wraca do Polski, początkowo do Baranowicz, a następnie do domu rodzinnego w Berezie Kartuskiej. Po ukończeniu w 1928 roku gimnazjum im. Romualda Traugutta w Brześciu nad Bugiem Józef Towpik zapisuje się na studia medyczne na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jest również w tym czasie aktywnym członkiem Koła Kresowego, do którego należeli Polacy pochodzący z Wileńszczyzny, Polesia, Wołynia, Podola oraz innych terenów, które w wyniku I wojny światowej, a później wojny polsko-bolszewickiej znalazły się poza granicami Polski [1]. Do koła tego należeli m.in. późniejszy ksiądz Władysław Bukowiński – autor wspomnień ze zsyłki do Kazachstanu – oraz Ksawery i Mieczysław Prószyńscy – autorzy wielu książek opisujących życie Polaków na kresach.

W celu podreperowania skromnego, studenckiego budżetu, w czasie wakacji Józef Towpik zatrud-

nia się m.in. jako robotnik w kopalni węgla kamiennego „Wujek” koło Katowic, a także jako korepetytor Ksawerego Krasickiego w Lesku oraz pomocnik lekarza powiatowego w Drohiczyźnie. Bierze udział w akcji szczepień ochronnych dla dzieci (przeciw błonicy i płonicy) oraz pracuje jako opiekun dzieci robotniczych w sanatorium „Górka” w Busku.

W 1932 roku Józef Towpik przenosi się na Wydział Lekarski Uniwersytetu Warszawskiego. Po ukończeniu zajęć w 1934 roku rozpoczyna roczną, obowiązkową służbę wojskową, początkowo w Szkole Podchorążych Sanitarnych w Ujazdowie, a następnie w marynarce wojennej na Okywiu (ryc. 1.). Jako lekarz okrętowy na ORP Wilia bierze udział m.in. w transporcie ze Szwecji dział przeznaczonych dla baterii morskich mających chronić polskie wybrzeże [1].

Po ukończeniu służby wojskowej i uzyskaniu dyplomu lekarza w 1935 roku doktor Towpik rozpoczyna staż w Szpitalu PCK w Warszawie. Następnie pracuje jako asystent w Instytucie Radowym w Warszawie, gdzie poznaje swoją przyszłą żonę [2]. Po 18 miesiącach przenosi się do Szpitala św. Łazarza, gdzie rozpoczyna karierę dermatologa. W tym czasie jest związany również z Kliniką Dermatologiczną Uniwersytetu Warszawskiego kierowaną przez prof. Mariana Grzybowskiego (ryc. 2.), pod kierunkiem którego przygotowuje pracę doktorską dotyczącą stanów przedrakowych skóry. Wybuch wojny i zamknięcie Uniwersytetu uniemożliwia przeprowadzenie przewodu i obrony gotowej już pracy doktorskiej.

Po zmobilizowaniu, w stopniu podporucznika rezerwy, uczestniczy w obronie Warszawy, a po kapitulacji i krótkim okresie internowania zostaje kierownikiem poradni dermatologicznej Miejskiego Ośrodka Zdrowia, którą to funkcję pełni aż do wybuchu powstania warszawskiego. Podczas powstania kieruje zorganizowanym w piwnicach domu przy ul. Brackiej 23 punktem opatrunkowym PCK, za którą to działalność zostaje przedstawiony do od-

znaczenia Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami przez mjr. Węgrzynowskiego „Bartosza” – szefa służby zdrowia tego odcinka [3]. Po kapitulacji powstania wraz z ostatnim transportem swoich rannych 17 października opuszcza Warszawę, aby przez Grodzisk Mazowiecki dotrzeć do Piotrkowa Trybunalskiego, gdzie od listopada 1944 roku do marca 1945 roku pracuje w ambulatorium PCK. Warto dodać, że w okresie całej okupacji dr Towpik

Ryc. 1. Józef Towpik podczas służby wojskowej w Polskiej Marynarce Wojennej

Ryc. 2. Profesor Marian Grzybowski, dr Józef Towpik, NN

jest związany z Kliniką Dermatologiczną w Warszawie początkowo w charakterze wolontariusza, a od lipca 1942 roku starszego asystenta i później adiunkta. W tym czasie bierze również udział w tajnym nauczaniu studentów medycyny w ramach tzw. Szkoły Zaorskiego i Wydziału Lekarskiego Tajnego Uniwersytetu Warszawskiego [4].

Po wyzwoleniu zostaje powołany do wojska, które powierza mu zorganizowanie Oddziału Dermatologicznego w ramach Szpitala Okręgowego w Warszawie przy ul. Nowowiejskiej, w którym pełni funkcję ordynatora [5]. Po dłuższych staraniach uzyskuje w 1947 roku zgodę na demobilizację (w stopniu majora) i wraca do pracy w Klinice Dermatologicznej w Warszawie. Wkrótce wraz z grupą lekarzy innych specjalności otrzymuje półroczne stypendium Światowej Organizacji Zdrowia na wyjazd do Stanów Zjednoczonych w celu odbycia szkolenia z zakresu wenerologii. Szkołę się w kilku ośrodkach m.in. John Hopkins School of Medicine w Baltimore. Po powrocie, w 1949 roku, otrzymuje stopień doktora za pracę zatytułowaną *Erytroplazja a stany przedrakowe skóry*.

W tym samym roku, ze względu na doświadczenia zdobyte podczas szkolenia w USA, zostaje powołany do współorganizowania powojennej „Akcji W”. Przygotowuje m.in. projekt organizacyjny pierwszego Instytutu Wenerologii – resortowej placówki, która miała pokierować akcją zwalczania chorób wenerycznych w skali całego kraju. Na czele powołanego do życia w 1949 roku, Instytutu Wenerologii stanął prof. Marian Grzybowski, a dr Józef Towpik objął obowiązki kierownika działu szkoleniowego.

Aby móc skutecznie realizować program zwalczania chorób wenerycznych, należało w pierwszym rządzie przeszkolić lekarzy i pielęgniarki w zakresie nowych metod rozpoznawania i leczenia tych chorób, a także nowoczesnego postępowania epidemiologicznego. W okresie działania „pierwszego” Instytutu Wenerologii przeskolono na dwutygodniowych kursach organizowanych w Warszawie, ale nie tylko, łącznie około 300 lekarzy i 500 pielęgniarek.

W celu zapewnienia sobie współpracy z wiodącymi ośrodkami medycznymi w kraju powołano do życia Radę Naukową Instytutu Wenerologii, w której skład weszli kierownicy kilku klinik dermatologicznych i ordynatorzy niektórych oddziałów dermatologicznych. Przewodniczącym Rady został prof. Franciszek Walter z Krakowa, a pierwsze posiedzenia nowo powołanej rady odbyło się 10 marca 1949 roku (ryc. 3.). Wkrótce Instytut otrzymał własną siedzibę na terenie Szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie.

W pełni uformowany Instytut miał trzy działy: kliniczny, którego kierownikiem został dr Towpik, laboratoryjno-doświadczalny pod kierownictwem

Ryc. 3. Rada Naukowa „pierwszego” Instytutu Wenerologii (1949 rok). Od lewej siedzą: prof. T. Pawlas, prof. S. Kapuściński, prof. F. Walter (przewodniczący), prof. M. Grzybowski, prof. T. Chorążak, prof. H. Mierzecki. Stoją: dr W. Borkowski, prof. C. Ryll-Nardzewski, prof. A. Straszyński, dr J. Piotrowska, dr J. Suchanek, dr J. Towpik, dr T. J. Stępniewski

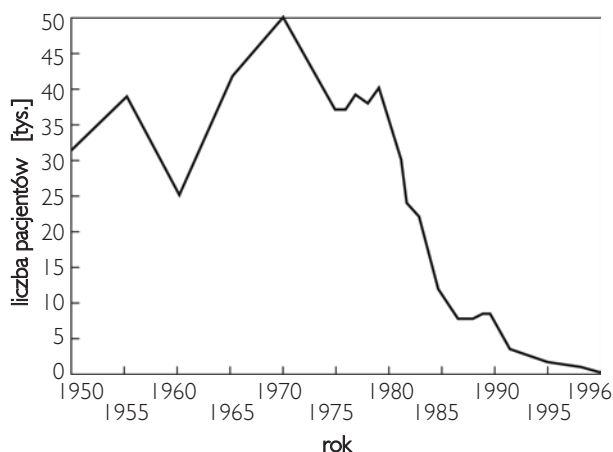
prof. Mikulaszka i metodyczno-organizacyjny kierowany przez dr. Stępniewskiego. Działalność szkoleniową przejęły już wtedy inne kliniki i placówki terenowe.

Dział kliniczny zajmował się przede wszystkim wykrywaniem i nowoczesnym leczeniem (antybiotyki) kiły i rzeżączki. W wyniku stosowania masowych badań serologicznych wykryto wiele przypadków kiły, w tym późnej, utajonej i narządowej. W odniesieniu do chorych na rzeżączkę i kiłę wczesną zasady postępowania były względnie proste i polegały na prawidłowym rozpoznaniu i leczeniu, natomiast grupa chorych na kiłę późną, ze względu na niebezpieczeństwo występowania zmian narządowych, wymagała bardziej zróżnicowanych metod diagnostycznych i innego postępowania terapeutycznego. Ogromną zasługą dr. Towpika jest to, że – wykorzystując doświadczenia nabyte podczas stażu w Stanach Zjednoczonych – zorganizował w Instytucie Wenerologii wielospecjalistyczny ośrodek konsultacyjny, a oddział kliniczny zajmował się przede wszystkim chorymi na kiłę późną, głównie narządową. Badania nad patogenezą kiły późnej narządowej stały się tematem pracy habilitacyjnej, dzięki której w 1954 roku uzyskał stopień docenta.

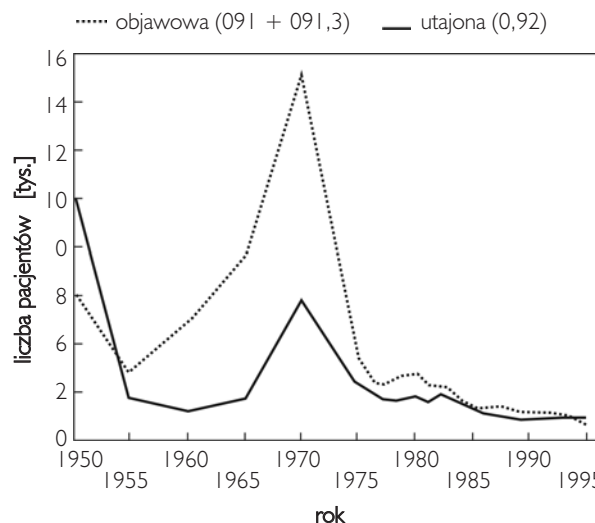
Wielostronna działalność Instytutu była ważnym elementem sukcesu powojennej „Akcji W”. Wskaźnik zachorowań na kiłę na 100 000 ludności zmniejszył się z 49,4 w 1950 roku do 8,2 w 1954 roku [6]. Pomyślne wyniki epidemiologiczne w Polsce, połączone z ogólnosiątkowym zmniejszeniem liczby zachorowań na

choroby weneryczne, wywołały nieuzasadniony optymizm nie tylko u krajowych administratorów służby zdrowia, ale również w wielu innych krajach. Wiara, że stosowanie antybiotyków zlikwiduje problem chorób wenerycznych, była dość powszechna, niestety, brzemenna w skutki. W 1957 roku zlikwidowano Instytut, czego konsekwencją była demobilizacja służb zajmujących się zwalczaniem chorób wenerycznych na terenie całego kraju. Po likwidacji Instytutu doc. Towpik pracował w Klinice Dermatologicznej w Warszawie, gdzie w 1965 roku uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego.

Efekty błędnych decyzji nie dały na siebie długo czekać. Po kilkuletniej stabilizacji od początku lat 60. ubiegłego stulecia liczba zachorowań na kiłę i rzeżączkę w Polsce zaczęła gwałtownie się zwiększać, osiągając apogeum w latach 1969–1970 (ryc. 4., 5.) [7]. W 1968 roku prof. Jan Kostrzewski, sekretarz VI Wydziału Polskiej Akademii Nauk, zwrócił się do prof. Towpika z prośbą o analizę zaistniałej sytuacji oraz przygotowanie planu przeciwstawienia się zwiększającej się epidemii. Plan taki przedstawiono na Radzie Naukowej przy Ministerstwie Zdrowia oraz w Polskiej Akademii Nauk. Jednym z ważnych elementów tego planu był postulat reaktywowania Instytutu Wenerologii. Wkrótce plan ten uzyskał akceptację Kolegium Ministerstwa Zdrowia i przekazany do Rady Ministrów, gdzie podjęto uchwałę o zwalczaniu chorób wenerycznych w Polsce. Uchwała zobowiązywała ministra zdrowia i opieki społecznej do „powołania w ramach Akademii Me-

Ryc. 4. Zachorowania na rzeżączkę w Polsce w latach 1950–1995 (dane statystyczne Instytutu Wenerologii AM w Warszawie)

Ryc. 5. Kiła nabyta wczesna objawowa i utajona w Polsce w latach 1950–1995 (dane statystyczne Instytutu Wenerologii AM w Warszawie)

dycznej w Warszawie jednostki organizacyjnej o zadaniach obejmujących opracowanie metod walki z tymi chorobami, prowadzenie prac metodyczno-badawczych oraz sprawowanie funkcji specjalisty krajowego”. Na stanowisko dyrektora nowego Instytutu Wenerologii oraz specjalisty krajowego do spraw wenerologii powołano prof. Towpika.

Reaktywowany w 1970 roku Instytut Wenerologii, oprócz działalności dydaktycznej dla studentów i lekarzy Warszawskiej Akademii Medycznej, miał za zadanie przeprowadzić dokładną analizę epidemiologiczną na terenie całego kraju, a także ocenę działalności terenowych placówek służby zdrowia odpowiedzialnych za zwalczanie chorób wenerycznych.

Nowy Instytut składał się z 3 zakładów:

- Zakładu Organizacji Zwalczania Chorób Wenerycznych – pod kierownictwem dr. Andrzeja Stapińskiego,
- Kliniki Chorób Wenerycznych, którą kierował prof. Towpik oraz
- Zakładu Laboratoryjno-Doświadczalnego pod kierownictwem prof. Bohdana Hoffmanna (ryc. 6.).

W wyniku wielokierunkowej działalności Instytutu zapadalność na choroby weneryczne znacznie się zmniejszyła i proces ten w następnych latach nadal się utrzymywał [8].

Oprócz pracy w Instytucie Wenerologii, prof. Towpik pełnił funkcję członka Komitetu Wykonawczego i przedstawiciela Polski w Międzynarodowej Unii Zwalczania Chorób Wenerycznych i Krętkowic (1965–1988) oraz członka Komitetu Ekspertów Światowej Organizacji Zdrowia (1955–1984) [5]. Był przewodniczącym Rady Programowej „Polskiego Tygodnika Lekarskiego” (1955–1991), konsultantem krajowym Ministerstwa Komunikacji do spraw der-

matologii i wenerologii (1964–1982), przewodniczącym krajowego zespołu nadzoru specjalistycznego w zakresie wenerologii (1974–1979) oraz członkiem Prezydium Rady Naukowej przy ministrze zdrowia i opieki społecznej (1970–1974) [9].

Profesor Towpik był jedną z najważniejszych postaci tworzących polską wenerologię w okresie powojennym i w pewnym sensie pionierem dziedziny zwanej z czasem seksuologią. Był autorem lub współautorem ponad 200 prac naukowych i rozdziałów w monografiach oraz autorem lub redaktorem licznych podręczników, w tym wspólnego z Anatolem Dowżenką podręcznika „Kiła układu nerwowego” wydanej w Warszawie w 1954 roku. Ponadto był autorem takich publikacji, jak „Leczenie kiły penicyliną” (1956 rok), „Współczesne rozpoznawanie i leczenie kiły” (1963 rok), „Choroby weneryczne” (1968 rok), „Od dzieciństwa do wieku dojrzałego – ewolucja rozwoju psychoseksualnego” (1965 rok), „Czy zmiana obyczajowości? Wybrane zagadnienia z seksuologii” (1970 rok), „Współczesna syfilidologia” (1970 rok, z Januszem Lesińskim i Franciszkiem Miedzińskim), monografii „Choroby zakazane przenoszone drogą płciową” (1976 i 1981 rok), „Choroby przenoszone drogą płciową – wybrane zagadnienia wychowawcze i kliniczne” (1980, 1984 rok wspólnie z Andrzejem Stapińskim) oraz podręcznika dla średnich szkół medycznych „Choroby skóry i weneryczne” (1951 rok), który ukazywał się w następnych 40 latach w kilkunastu wydaniach. Oprócz prac oryginalnych, prof. Towpik ma na swoim koncie wiele tłumaczeń z języka rosyjskiego i angielskiego.

Głównym kierunkiem działalności naukowo-badawczej Profesora, szczególnie w okresie powojen-

Ryc. 6. Zespół (niepełny) „drugiego” Instytutu Wenerologii (około 1977 roku). Od lewej siedzą: prof. B. Hoffmann, prof. J. Towpik, prof. D. Weyman-Rzucidło, prof. A. Stapiński. Od lewej stoją: dr M. Popielarski, NN, dr K. Brylak, NN, dr K. Gede, dr A. Kamiński, dr H. Zieliński, dr Z. Dajek, dr A. Odrzywolska, dr E. Bernhardt, dr Z. Monsiorska-Borowska, dr B. Ochelska, mgr J. Kelus

nym, były choroby weneryczne i myślę, że bez przesady można Go uznać za ojca powojennej polskiej wenerologii. To dzięki Jego inicjatywom i ciężkiej pracy obie „Akcje W”, ta powojenna i z lat 70. ubiegłego wieku, zakończyły się sukcesem. Jego prace dotyczące diagnostyki kiły późnej, nowoczesnego leczenia tej choroby oraz prace dotyczące socjodemograficznych i epidemiologicznych aspektów szerzenia się chorób wenerycznych stworzyły trwałe podwaliny pod rozwój nowoczesnej szkoły zwalczania i zapobiegania chorobom przenoszonym drogą płciową. Warto tu wspomnieć, że właśnie Profesor był autorem i pierwszym propagatorem tego terminu w Polsce, nadając mu nową treść medyczno-społeczną.

Oprócz działalności naukowej i publicystycznej, prof. Towpik prowadził pracę dydaktyczną dla studentów medycyny oraz lekarzy specjalizujących się w dermatologii i wenerologii. Był promotorem wielu prac doktorskich, a autor tego tekstu ma zaszczyt być jednym z Jego wielu doktorantów.

Innym obszarem aktywności prof. Towpika była działalność w Polskim Towarzystwie Lekarskim, którego był współtwórcą w okresie powojennym, sekretarzem generalnym w latach 1952–1958, pierwszym

wiceprezesem (1962–1969), a w latach 1970–1977 prezesem Zarządu Głównego [10]. Dzięki Jego staraniom udało się pozyskać na siedzibę Towarzystwa piękne zabytkowe wnętrze w kamienicy przy Alejach Ujazdowskich 24, a dzięki depozytom z Muzeum Narodowego uzyskanym od prof. Stanisława Lorenza, wspólnie z prof. Tadeuszem Koszarowskim i Ireną Pronaszko-Rzepecką, powołać do życia i wyposażyć w dzieła sztuki Klub Lekarza, który przez kilkadziesiąt lat był niezależnym ośrodkiem towarzysko-kulturalnym świata lekarskiego [11, 12]. Innym ważnym osiągnięciem było opracowanie wraz z prof. Tadeuszem Koszarowskim i Józefem Boguszem „Zasad etyczno-deontologicznych Polskiego Towarzystwa Lekarskiego” zatwierdzonych przez Walne Zgromadzenie Delegatów PTL w 1967 roku i uznanych jako obowiązujące przez wszystkie lekarskie towarzystwa naukowe w Polsce [12]. „Zasady” były wręczane wraz z dyplomem absolwentom Akademii Medycznych w Polsce. Ze względu na utrzymanie niezależności politycznej Towarzystwa, na wyraźne polecenia władz partyjnych prof. Towpik został pozbawiony funkcji prezesa w 1977 roku [11]. Jako pierwszy i jedyny dotychczas otrzymał godność honorowego prezesa tej organizacji.

Ryc. 7. Profesor Józef Towpik z synem Edwardem (1955 rok)

W latach 1955–1980 prof. Towpik był wiceprezesa Rady Zrzeszenia Polskich Towarzystw Medycznych, a w latach 1965–1967 przewodniczącym Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Dermatologicznego. Był członkiem honorowym wielu międzynarodowych towarzystw dermatologicznych (duńskiego, szwedzkiego, francuskiego) oraz Polskiego Towarzystwa Lekarskiego i Związku Lekarzy Polskich w Stanach Zjednoczonych [9]. Należał również do Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami, powołanego do życia przez znanego dziennikarza i krytyka muzycznego Jerzego Waldorffa.

Profesor Towpik był laureatem Nagrody 1. stopnia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej. Odznaczony Złotą Odznaką Honorową „Za Zasługi dla Warszawy”, tytułem „Zasłużony lekarz PRL”, Srebrnym i Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Powstańców i Medalem Wojny Obronnej 1939 roku, Krzy-

żem Kawalerskim i Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz najwyższym odznaczeniem polskiego świata lekarskiego „Gloria Medicinae” (legitymacja nr 1) [9, 11].

Zmarł 12 stycznia 1992 roku w wyniku udaru mózgu. Pochowany jest na Starych Powązkach, nieopodal katakumb.

Profesor Towpik był żonaty z Tamirą z Bończa-Modzelewskich, a owocem tego związku jest syn Edward Towpik, znany profesor chirurgii w Centrum Onkologii w Warszawie oraz redaktor naczelny miesięcznika „Nowotwory” (ryc. 7.).

PODZIĘKOWANIA

Pragnę podziękować prof. Wiesławowi Glińskiemu za udostępnienie zdjęć ze zbiorów Warszawskiej Kliniki Dermatologicznej oraz prof. Edwardowi Towpikowi za udostępnienie materiałów i fotografii ze zbiorów rodzinnych.

Tomasz F. Mroczkowski

Piśmiennictwo

1. **Towpik E.:** Józef Towpik. Polski Słownik Biograficzny, przyjęte do druku.
2. **Towpik J.:** Moja praca w Instytucie Radowym. Nowotwory 1992, 42, 120-121.
3. **Towpik J.:** Powstanie warszawskie (wspomnienie). Pam Tow Lek Warsz 2003, tom I, suppl. 394-402.
4. **Michałowski R.:** Ze wspomnień o tajnym nauczaniu dermatologii w okupowanej Warszawie. Lublin 1973.
5. **Kto jest kim w polskiej medycynie.** Informator biograficzny. Wydawnictwo Interpress, Warszawa 1987, 680.
6. **Towpik J.:** Z dziejów walk z epidemiami w Polsce (w czterdziestą rocznicę powołania Instytutu Wenerologii). Pol Tyg Lek 1991, 46, 229-232.
7. **Mroczkowski T.F.:** Choroby przenoszone drogą płciową. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1998.
8. **Stapiński A.:** Czterdzieści lat pracy lekarskiej i naukowej prof. dr med. Józefa Towpika. Przegl Dermatol 1976, 63, 261-265.
9. **Kto jest kim w polskiej medycynie.** Informator biograficzny. Wydawnictwo Interpress, Warszawa 1989, 1360-1361.
10. **Laskowski M.:** Polskie Towarzystwo Lekarskie. [w:] Słownik Polskich Towarzystw Naukowych. Ossolineum, Wrocław 1978, 347-350.
11. **Brzeziński T.:** Polskie Towarzystwo Lekarskie 1951-2001. Wyd. Script, Warszawa 2001.
12. **Pronaszko-Rzepecka J.:** Działalność Polskiego Towarzystwa Lekarskiego w latach 1951-1971. Pol Tyg Lek 1973, 28, 303-305.